

Elejtett zászló (2016)

Gaál Zoltán verskötetének ismertetése 2. rész

– az Ághegy 2016/II. számában olvasható 1. rész folytatása –

Korábban a kötet első három ciklusát ismertettem. Az első kettőt a költő még menekülése előtt, Budapesten írta. A harmadik már új hazájában, Svédországban született.

Pőrén maradt lapok (1958-2000)

Ezekben az években a költő nem írt magyarul. A negyvenkét éves hallgatást a kötetben néhány üres lap jelzi.

Svéd környezetben élt, svédül kezdett írni. Svéd nyelven írt versei 2011-ben jelentek meg nyomtatásban.

Ekkor alakul ki zeneszerzői pályája. Erre a témára később visszatérek. A továbbiakban az Elejtett zászló c. kötet két utolsó ciklusát mutatom be.

Körtánc (2001-11)

Különös fickó az, aki a Körtánc ciklus lapjairól elébem lép. Már nem a menekült garabonciás. Az elmúlt évtizedek alatt következetesen felépítette személyiségét, s vele együtt költői habitusát is, az idegen környezetben. Legyen a fogadtatás értetlen, ellenséges, vagy közönyös, őt nem befolyásolja többé.

Stílusa szinte végletekig egyszerűsödött. Szabadversek rímek nélkül, központozás nélkül, tények és közlések jelzők nélkül, kérlelhetetlenül, vita nélkül. Marad a mondat elején a nagybetű, és a hosszabb-rövidebb sorokra, versszakokra tördelés, mint formaalkotó elem, meg az egyéni belső ritmus, mely zenész énjéből fakad s nem igazodik sem a magyaros, sem az időmértékes verselés szabályaihoz.

A témaválasztás: valós vagy képzelt személyek, szituációk, jelenetek, sokszor keserű, néha gyilkos iróniával, kemény őszinteséggel tálalva. Nem alanyi, hanem tárgyi költészet, néha felvillanó morzsányi lírával, ha anyagi nőkről, vagy régi barátokról esik szó. De szívét mintha lelakatolta volna.

Meg nem nevezett, mintegy szimbolikus alakjait nem sok jóindulat övezi. Az Idegen, a Vándormadár (a versek akár burkolt önarcképek is lehetnének) fenyegető magatartást váltanak ki a társadalomból, s a fenyegetés a Portré-ban cselekvésbe torkoll. A Siker alapja a döglött gondolat, melyet ravasz politikus használ ki. A Biztatás a nagyra törő költőnek szól: minél több önmegjátszás, a valódi személyiség titkolása vezethet az egyre nagyobb elismeréshez és jövedelemhez. Az erények is negatívak lettek; Hinta-palinta, Bumeráng. A Játzmá-ról sem tudni, miért folyik, hisz értelmetlen; a cél már rég megsemmisült. A Remény halványan pislákol. A versek nem keltenek hamis illúziókat.

Személyes hősei:

Múzsája, a Szilézia Hattyújának becézett aggszűz, Friderika. Fenséges dolgot akar alkotni, de erejéből csak fércművekre futja. Nem tudja indulatait féken tartani, mint azt egy hivatásos poéta tenné; nem tud szépen és harmonikusan hazudni, ezért gyönyörűen induló versei gyakran dühkitörésekbe fűlnak.

Attila, aki új világról álmodik. Születésének százéves évfordulóját a magyarok világszerte ünneplik. Aggodalmai, sajnos, mind valóra váltak, és korai halála óta semmi sem javult: az

univerzum gyermekeinek agya ma is zezugos labirintus, telve szeméttel.

Egykori tanárától, Ferenctől, aki a politikai hatalmat képviselte, sokan rettegték. Utolsó beszélgetésük utolsó szavait idézi:

„Tanár úr
ebben a szegény országban úgy érzem én magam
mint a féreg mely a fába szorult”
- s a váratlan és meglepő választ:
„Én is”

Fellobbanó fények:

Találkozás a régi baráttal; az érzés, hogy a félévszázados szünet a barátságunknak nem ártott „a kölcsönös vonzalom ma is erős”.

Egykori kedveseinek, a „pislákoló parazsat” fellobbantani tudóknak, „a tündöklő csodá”-nak holtig zsigereiben zsongó emléke.

Helyretette magát a világban, s a világot magában, de önmagát csupán néhány pársoros gondolatban engedni szóhoz jutni. Egyetlen tréfás mondóka, egy-egy vicces szójáték a lazítás.

Szigorú varázsló.

„A hatalmasokhoz sosem dörgölöztem
terített asztaluk dézsmálni nem vágytam
márkás boraik illata nem vonzott
.....
A megszállottak zsongó raját kerültem
annak ki azt hiszi hogy bajnoka a teljes igazságnak befellegzett”

Egyetlen kívánsága:

„**Mindent ami az enyém elhappolhattok tőlem
csak a kételkedést hagyjátok meg nekem**”

Végül megmutatja, hová törekszik:

„A ma küszöbén ágaskodva
megragadom a holnap kapujának kilincsét”

s azt is, hogy hová jut:

„Mikor már minden ajtó bezárult mögöttem
s egyedül maradtál önmagaddal
kinyílik számodra az univerzum”

Szárnyas szavak (2012-16)

„Szárnyas szavak magasba visznek
szavak hínárja mélybe húz”

Sok feszültség enyhült, oldódott közben a költő lelkében, talán az emberében is. Magasba emelik a szárnyas szavak, mondanivalóját szinte repíti a nyelv. Tudatában van a szavak hatalmának:

*„Anyanyelveddel
ősöktől kapott kulccsal
csukhatsz és nyithatsz”*

A választott forma, a szabadvers, a jellemző sajátos belső hullámzással, természetesen marad, a tartalomban megjelenik a múlt, a gyermekkor felidézése. Akik az 1930-as években születtek, nyakukba kapták a 2. világháborút, a szovjet megszállást és a kommunizmus építésének rájuk erőszakolt kísérletét. Egy nyílt szemű fiú, aki vidám gyerektársaság, játékok, grundfoci helyett többnyire a háborúval és a diktatúrák borzalmaival találta szemben magát, Trianontól a holokausztig, a nácizmustól az ellentmondásokkal teli szocialista periódusig; Hitlertől Sztálinon és Rákosin át Kádárig, feledhetetlen útravalót kapott egész életére. Ez a háttér határozza meg a mindössze 19 verset tartalmazó ciklus tematikáját, és alapkaraktérét.

Minden gyerektörténetben felbukkannak a felnőttek, sőt a gyerekek tragédiái is. Egy-egy esemény, jelenet leírásakor Gaál nem képeket rajzol, mint ezt a legtöbb költő teszi („Nem vagyok vizuális típus” – szokta mondani). A szereplőkre irányul a figyelem. A megjelenítés eszköze a cselekmény dramaturgiája, ezzel látat is. Látjuk a kökösi hidat, ahol az 1848-49-es szabadságharc egyik véres csatája zajlott. A híd alatt folyik az Észak-Erdély visszacsatolásakor „határfolyóvá” előléptetett Feketeügy. Itt látja a kisfiú utoljára anyai nagyanyját, a patak hídjának másik, „román” oldalán, mivel Brassó román kézen maradt s ő szüleivel a találkozás idején már Debrecenben lakik. Felnőttek és gyerekek szó nélkül, sírva búcsúznak a történelem hídján.

A versek gyakran rögzítenek történelmi epizódokat.

Szemmel követi a házuk előtt, a nagyállomás felé rendezetlen sorokban némán baktató megalázott zsidókat, s mivel a nézelődő felnőttek viselkedése nem egyértelmű, a tízéves kisfiú csak később tudja majd felmérni a tragédiát. A rekvirált zsidó-lakásban vendégeskedve a volt lakók, az elhajszolt boldog fiatal házaspár intim fotóinak láttán, elmegy a kedve a vendégeskedéstől, oda többé nem teszi be a lábát.

Az idők változnak. Hamarosan a nagy Sztálin hatalmát is megtapasztalja, a zene révén, 1948-ban ő vezényli az Aranybika szálló nagytermében a kötelező dicsőhimnuszt a generalisszimusz születésnapján, a feladat alól ügyesen kibújó énektanára helyett.

Felnőtté válásának tragikus emléke: elszakadása első szerelmétől, kinek későbbi öngyilkosságáért önmagát is okolja, mert, a befolyásos tanár apának durva elutasítása miatt a lányt sorsára hagyta. A későn bár, de felébredt felelősség tudata egy életen át kíséri:

*„Sebeimet fájlalva
visszahúzódtam magamba
ahelyett
hogy felforgattam volna eget-földet
azért hogy kapcsolatunk meg ne szűnjön
ha nem egyébért*

hát őrte
.....
Szivárvány szemeinek csodája
ma is kísért

Ennyi sötét árnyék közt, talán egyetlen derűs hang: emlékezés a „százéves dadára” a dadaizmus megjelenésének századik évfordulóján:

*„-Sej! Ihaj bunda csuhaj bunda-
szárad
kopik
török
szakad
mégis bunda
de mégis bunda a bunda”*

A vérzivataros századra, mint „Köpönyegforgatók jelmezbáljára”-ra tekint vissza. A pálfordulást óriási buli előzi meg:

*„Múltjuk bűneit rendre kiizzadják
Megújodva tódulnak ki a bálteremből
s álarcukat letépi
Gondtalan kisimult ábrázattal
jövőbeli esélyeiket latolgatják”*

Az immár felnőtt költő is csak egyetlen módon tudja megőrizni tisztességét:

*Bujkálhatnék filozofikus ködben
begubózhatnék a misztikába
rejtőzhetnék rögeszmék bozótjában
Italtól drogtól ösztökélten
költői mámort mimelve
szabadjára engedhetném fantáziám*

*Nem
nem
soha!*

*Itt állok
magamban
sebezhetően
józanon*

*Itt állok
másként nem tehetek*

Álmodni még lehet:

Álmod
világbjajnokság
ahol mindenki győz
Legyőzi önmagát

*Ülni
perceken át
barnákkal
fehérekkel
sárgákkal
feketékkel
hatalmas stadionban
tüntető békés csendben
mozdulatlan
együtt nézve az üres pályát*

*Érezni
ezrek közelségét
aztán felállni s hazamenni*

Már ifjúkorában elkötelezte magát a költészetnek és a zenének. Erről tanúskodik első verseinek egyike, az 1952-ben keletkezett Zsoltár:

*Örök hatalmak bűvkörében élek,
Igéz a Szépség: Költészet s Zene.
Hiába néz bandzsítva vágyam szeme,
Bennem nem lehet mocsok a lélek.
Örök hatalmak bűvkörében élek.*

*Bár poklos Jóbok szemétdombján tengek,
Megcsap a sápadt rothadás szele,
S pokolillatok lengnek felém vele,
Mégis dalolok, szüntelen zengek.
Bár poklos Jóbok szemétdombján tengek.*

*Hiszem: Uram, a Szépség rámnevet,
És megbocsájtja minden vétkeimet.*

Választásában nem csalódott. Úgy érzi, hogy örök hatalmak vigyáznak rá: erőt adnak neki, átsegítik a nehézségeken, és megóvják attól, hogy kiutat nem találva tévelyegjen a világ útvesztőjében.

A zenei pálya ismertetése.

Az Elejtett zászló kötet önéletrajzi jellegű előszavában, Ismerkedés önmagammal címmel, maga Gaál Zoltán számol be családi háttéréről. Megtudjuk, hogy mozdonyvezető édesapja kitűnő amatőr zenész volt; remekül szájharmonikázott és szépen énekelt. Diplomás varrónő édesanyja rengeteget olvasott, szinte falta a könyveket.

1940-ben a család áttelepült Brassóból Debrecenbe. Itt először katolikus elemi iskolába járt. Akkoriban kezdett – édesapja rábeszélésének engedve – hegedülni tanulni. Mekkora szerencse! Kiváló privát tanára, Szendy Tihamér hegedűművész

alapozta meg zenei és irodalmi műveltségét. Szendy együtt muzsikált növendékeivel, előadási darabokat komponált nekik, de verseket és mesejátékokat is írt. Könyvtárából ritka és azidőben tiltott könyveket is kölcsönzött az érdeklődő Zoltánnak, aki gyakori vendég volt a házaspár barátságos otthonában. Szendyéknek nem volt gyerekük. Úgy bántak vele, mintha saját fiúk lett volna. Ebben a környezetben fogta fel, hogy a művészi munka nem valami ördögösség, hanem normális emberi tevékenység.

A háború után a debreceni piaristáknál folytatta tanulmányait, ahol kórus, néptánc-, bábszínház- és színjátszó csoport mellett zeneoktatás is folyt. Itt kezdett el zongorázni. A zenei pálya választása a véletlen műve volt. Az általános iskola elvégzése után osztálytársa és barátja, Erkel Tibor, elhatározta, hogy felvételizik a budapesti zenei gimnáziumba. Ha ő tud, tudok én is – gondolta Zoltán és vele tartott. Mint tehetséges vidéki gyerekeket, fel is vették őket. A Zeneakadémián éppen szerveződött a karvezetés tanszak. Az érettségi évében ide irányították. A véletlen ismét beleavatkozott életébe. Egyik tanára, Járdányi Pál zeneszerző, váratlanul fülön csípte a folyosón: „Gaál, maga zeneszerző is lehetne.” – mondta nyomatékkal. Megpróbálkozhatom ezzel is – gondolta a vállalkozó szellemű Zoltán. A szabályoktól eltérően, évközben felvételizett a rettegett Szabó Ferencnél, aki a Szovjetunió tisztjeként tért vissza a moszkvai emigrációból. Szabó volt a tanszakvezető, azonnal fel is vette, sőt rögtön magánál is tartotta: „Gaál, maga mindjárt nálam is maradhat”. Életreszóló barátságot kötött a már régebben Szabónál tanuló Erőd Ivánnal és Horváth Józseffel, akiktől, emlékei szerint, többet tanult, mint a hivatalos oktatásból. (Két barátja 56-ban Ausztriába menekült és ott csinált jelentős karriert.)

Gaál Zoltán tehát 1953-56 között zeneszerző növendék volt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, az utolsó évben Szervánszky Endrénél. A kommunista államoknak mindenben a szovjet modellt kellett követniük, az oktatás, a kultúra, és a művészetpolitika területén is. A fő ideológus, Zsdánov elvtárs és tanácsadói szabták meg, hogyan kell komponálni és hogy mi a hasznos és mi az ártalmas. Kitiltották a „káros” nyugati modernizmust, az új bécsi iskolát, sőt Bartók műveinek egyrészét is. A zeneszerzőknek a közérthetőségre kellett törekednie. Futószalagon készültek tömegdalok, Sztálin-kantáták, mozgalmi indulók. Gaál sohasem komponált ilyesmit. A merész kísérletek, melyek sokszor nem is voltak különösebben merészek, nem találtak az illetékeseknél pozitív fogadtatásra. Olykor a bűnösnek nyilvános önkritikát kellett gyakorolnia, műve pedig eltűnt a süllyesztőben.

1956 novemberében, Szervánszky Endre tanácsára, elhagyta Magyarországot, és december közepén, menekültként, Svédországba érkezett. 1957 őszén már a stockholmi Zeneművészeti Főiskolán folytathatta zenei tanulmányait. Tanárai Lars-Erik Larsson, Karl-Birger Blomdal és Ingvar Lidholm voltak, három jónévű, egymástól igen különböző zeneszerző. Elvégezte a zenetanári szakot is. Hamarosan eljutott Darmstadtba. Ezt a várost tartották akkoriban az avantgárd zene Mekkájának. Míg Budapesten élő volt tanárai és barátai csak titkos házi lemezkoncerteken hallgathatták a nyugati modernizmus már túlhaladott darabjait, ő élő előadásban hallhatta és tanulmányozhatta a legfrissebb újjonságokat. Stockholmban neves vendégtanárokkal is találkozhatott, mint Karlheinz Stockhausen, Mauricio Kagel,

Terry Riley, Ligeti György. Bejutott az Elektroakusztikai Stúdióba és megismerkedett a korszerű technikával. Ez a tény különösen nagy hatással volt zenei gondolkodásának további alakulására. Az ott szerzett tapasztalatok erősen befolyásolták további munkásságát.

A hatvanas években és a hetvenes évek első felében tanárként dolgozott. 1976-tól producerként működött az Országos Svéd Hangversenyvállalat göteborgi kirendeltségén, majd 1989-től nyugdíjazásáig a Zene Nyugat-Svédországban hangversenyiroda műsorszerkesztője és zeneszerzője volt. Kompozíciónak zöme: számos kórus- és kamaramű, zenés színházi darab, valamint elektroakusztikus alkotás ebben az időszakban keletkezett. Ne feledkezzünk meg a még Budapesten, vagy a stockholmi tanulóévek alatt írt kompozíciókról sem.

Most abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy módomban áll számos művét meghallgatni, mivel a zeneszerző éppen néhány hónappal ezelőtt, erőteljes és kitartó unszolás eredményeként úgy döntött, hogy valóra váltja régi tervét, és digitalizált formában közzéteszi a SoundCloud adatbázison azokat a műveit, melyekről tűrhető felvétel, vagy a kotta alapján elektronikusan megszólaltatható hangszeres vagy vokális anyag áll rendelkezésre. Így hozzáférhetővé válnak azok a művek is, amelyek, megfelelő előadó vagy egyéb lehetőség híján, nem jutottak el a bemutatóig. Hallhatjuk a szerző saját zongorajátékát is. Két népdalfeldolgozást tolmácsolja, és dalciklusának szopránzólistáját kíséri.

Alaposan nekilátott a munkának. A komponáláshoz is kedve támadt. Gyakran alkalmazza a „remix” eljárást. Saját és más zeneszerzők hangzó anyagának elektronikus „újrakeverésével” újszerű zenei dramaturgiát, új hangzásvilágot teremt. A késői darabok jelentős részének létrehozása a technika igénybevétele nélkül nem lett volna elképzelhető.

Zoltán mindig nyitott volt az új lehetőségek iránt, de sosem kötelezte el magát egyetlen irányzattal sem. Hosszú élete során különböző szituációkban rendkívül sokféle elvárásnak kellett eleget tennie. Ez nyomon követhető a SoundCloudon közzétett több mint száz darabot felölelő dokumentációban. LIVE felvételek váltakoznak stúdiófelvételekkel. Némelyik felvétel próbán készült. A hangminőség nem mindig üti meg a mértéket.

A SoundCloudon közzelt dokumentáció elérhető a világhálón. Kattintson az alábbi linke: <https://soundcloud.com/user-811868556>, vagy írja be a Google-keresőbe: SoundCloud Zoltán Gaál 34

Budapest, 2019. augusztus 12.

Domokos Kinga